

РОЗДІЛ 5. ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 349.3

DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.94.2.14>

ПРОБЛЕМИ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ПРИНЦИПІВ МІЖНАРОДНОГО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Андріїв В.,

*доктор юридичних наук, професор
кафедри трудового права та права соціального
забезпечення Київського національного
університету ім. Тараса Шевченка
ORCID: 0000-0001-9118-763X
e-mail: avm2009@ukr.net*

Вахоньєва Т.,

*доктор юридичних наук, професор
ORCID: 0000-0002-3495-3622
e-mail: tatiana_vah@ukr.net*

Андріїв В., Вахоньєва Т. Проблеми систематизації принципів міжнародного соціального забезпечення.

В статті розглядаються особливості правової регламентації проблем міжнародно-правового регулювання систематизації принципів міжнародного соціального забезпечення та визначення перспектив його розвитку. Висловлена думка, що принципи міжнародного права соціального забезпечення знаходять своє відображення у міжнародних актах та впроваджуються у міжнародні договори, конвенції, рекомендації міжнародних організацій, а також входять до більш широкої категорії загальноєвропейських норм та принципів міжнародного права.

Зазначено, що велику роль у міжнародній координації законодавства щодо соціального забезпечення відіграє діяльність Міжнародної організації праці та Міжнародної Асоціації соціального забезпечення, яка, насамперед, відображена у прийнятті відповідних нормативних актів, спрямованих на усунення колізій правових норм у сфері соціального забезпечення.

Констатовано, що принцип соціальної справедливості відноситься до основних принципів міжнародного права соціального забезпечення, про що свідчить факт його прямого закріплення у преамбулах основоположних міжнародних актів про права людини. Наголошено на важливості принципу соціальної справедливості, який тісно пов'язаний із принципом рівноправності. Підкреслено роль і значення принципу необхідності збереження наданих прав у сфері соціального забезпечення

На основі аналізу наукових точок зору та законодавства, автори приходять до висновку, що інститут міжнародного соціального забезпечення формується на основі комплексу взаємопов'язаних принципів, які відображають еволюцію соціальної політики в глобальному вимірі. Ці принципи мають нормативно-правову природу та закріплені в міжнародних актах. Імплементация міжнародних принципів у національні системи соціального захисту сприяє підвищенню їх ефективності, соціальної справедливості та відповідності стандартам прав людини.

Ключові слова: міжнародні акти з прав людини, соціальне забезпечення, принципи права, права у сфері соціального забезпечення, системи соціального захисту, соціальні стандарти.

Andriiv V., Vakhoneva T. Problems of systematization of principles of international social security.

The article examines the features of legal regulation of problems of international legal regulation of systematization of principles of international social security and definition of prospects of its development.

The opinion is expressed that the principles of international law of social security are reflected in international acts and are implemented in international treaties, conventions, recommendations of international organizations, and also belong to a broader category of generally recognized norms and principles of international law.

It is noted that a large role in the international coordination of legislation on social security is played by the activities of the International Labor Organization and the International Social Security Association, which is expressed, first of all, in the adoption of relevant regulatory acts aimed at eliminating conflicts of legal norms in the field of social security.

It is stated that the principle of social justice is one of the basic principles of international social security law, as evidenced by the fact that it is directly enshrined in the preambles of fundamental international human rights instruments. The importance of the principle of social justice, which is closely related to the principle of equality, is emphasized. The role and significance of the principle of the need to preserve the rights granted in the field of social security are emphasized.

Based on the analysis of scientific points of view and legislation, the authors conclude that the institution of international social security is formed on the basis of a complex of interrelated principles that reflect the evolution of social policy in the global dimension. These principles have a regulatory and legal nature and are enshrined in international instruments. The implementation of international principles in national social security systems contributes to increasing their effectiveness, social justice and compliance with human rights standards.

Key words: international human rights instruments, social security, principles of law, rights in the field of social security, social protection systems, social standards.

Постановка проблеми. Принципи права відображають ідеї та властивості права, процеси та закономірності, які притаманні всій правовій системі, суспільству та державі. Вони сприяють визначенню та розумінню змісту права, здійснюють їх загальну характеристику та вказують на соціальне призначення.

Принципи міжнародного права соціального забезпечення знаходять своє відображення у міжнародних актах (пактах, деклараціях, конвенціях та ін.). Саме названі джерела надають їм характеру загальновизнаних принципів і норм, визнаних світовим міжнародним співтовариством. Йдеться про такі основні міжнародні акти як Статут ООН, Загальна декларація прав людини 1948 р., Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 р, Конвенцію Ради Європи «Про захист прав людини та основних свобод» 1950 р., Європейську соціальну хартію (переглянуту) 1996 р та ін. Зазначені принципи впроваджуються у міжнародні договори, конвенції, рекомендації міжнародних організацій. Згідно із Статутом Міжнародного Суду ООН, загальновизнані засади міжнародного права визначаються як загальні принципи, визнані цивілізованими націями (ст. 38) [1].

Метою статті є виявлення особливостей правової регламентації проблем систематизації принципів міжнародного соціального забезпечення та визначення перспектив його розвитку.

Стан дослідження. Проблемам міжнародно-правового регулювання принципів соціального забезпечення присвячено праці вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема: Н.Б. Болотіна, К.В. Бориченко, В.Я. Буряк, Т.З. Герасимів, В.Л. Костюк, П.Д. Пилипенко, С.М. Синчук, О.В. Тищенко, Г.І. Чанишева, М.М. Шумило, О.М. Ярошенко та багатьох інших. Однак, певні аспекти цієї проблеми залишаються поза увагою науковців і потребують детального вивчення.

Вклад основного матеріалу. У теорії міжнародного права поняття загальновизнані принципи міжнародного права слід сприймається як загальне поняття, яке включає, загальні принципи та галузеві принципи. У свою чергу, ці принципи, як зазначають деякі дослідники, входять до більш широкої категорії загальновизнаних норм та принципів міжнародного права. Зважаючи на фрагментацію міжнародного права формування галузей міжнародного права, слід визнати наявність галузевих принципів міжнародного права [2, с. 68].

Основними джерелами міжнародного права у сфері соціального забезпечення є акти, прийняті Організацією об'єднаних націй, Міжнародною організацією праці, регіональними організаціями та об'єднаннями Європи, Америки, Африки, Близького Сходу.

Велику роль у міжнародній координації законодавства щодо соціального забезпечення відіграє діяльність Міжнародної організації праці та Міжнародної Асоціації соціального забезпечення, яка, насамперед, відображена у прийнятті відповідних нормативних актів, спрямованих на усунення колізій правових норм у сфері соціального забезпечення. З метою уникнення випадків

використання правових актів кількох країн чи не використання актів жодної країни, міжнародні конвенції чітко закріплюють норми, які потребують застосування. При цьому, в праві соціального забезпечення не може бути використано принцип автономії волі сторін, оскільки його застосування повністю виключає імплементацію територіального принципу.

Принцип соціальної справедливості відноситься до основних принципів міжнародного права соціального забезпечення, суть якого безпосередньо пов'язана з основною метою соціальної політики, а саме з запобіганням бідності, однак у сучасних умовах недостатньо гарантувати лише дохід, що забезпечує фізичне існування людини. Запобігання бідності передбачає право на адекватний розподіл соціального добробуту. Принцип справедливості формує основу правової системи через знання та усвідомлення суспільством того факту, наскільки права та обов'язки є достатніми для того чи іншого суб'єкту. У сфері соціального забезпечення принцип справедливості, як напрямок політики держави, передбачає прагнення суспільства до подолання обмежень щодо реалізації наданих прав усім категоріям осіб, особливо це стосується, соціально-вразливих верств населення. Важливість цього принципу для всієї світової спільноти яскраво демонструє факт його прямого закріплення у преамбулах основоположних міжнародних актів про права людини (Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 р., Загальної декларації прав людини 1948 р., Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 р., Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права 1966 р.).

У статті 10 Декларації соціального прогресу та розвитку 1969 р. закріплено, що соціальний прогрес та розвиток повинні бути спрямовані на постійне підвищення матеріального та духовного рівня життя всіх членів суспільства при повазі та здійсненні прав людини та основних свобод шляхом досягнення наступних головних цілей: ліквідація голоду та недоїдання, гарантія права на належне харчування; ліквідація бідності; забезпечення неухильного підвищення рівня життя, а також справедливого та рівномірного розподілу доходів» [3].

Із принципом соціальної справедливості тісно пов'язаний принцип рівноправності. Його нормативне закріплення міститься у Конвенції МОП №118 «Про рівноправність громадян країни та іноземців і осіб без громадянства в сфері соціального забезпечення» 1964 р. [4]. Відповідно до ст. 2 цієї Конвенції, будь-який член Організації може взяти на себе зобов'язання виконувати положення цієї Конвенції у відношенні однієї або декілька сфер соціального забезпечення, перерахованих нижче, щодо яких він володіє законодавством, яке ефективно застосовується на його території до його власних громадян: а) медична допомога; б) допомоги по хворобах; с) допомоги по вагітності та пологах; d) допомоги по інвалідності; е) допомоги по старості; f) допомоги в разі втрати годувальника; g) допомоги у разі трудового каліцтва та професійного захворювання; h) допомоги по безробіттю; i) сімейні допомоги. Отже, кожна держава член Організації, щодо якої ця Конвенція набрала чинності, застосовує її положення у відношенні сфери чи сфер соціального забезпечення, відповідно до зобов'язань Конвенції. Крім цього, така держава, бере на себе зобов'язання надати на своїй території громадянам будь-якої іншої держави-члена МОП, а також біженцям та особам без громадянства однакові права зі своїми громадянами щодо видів забезпечення, встановлених Конвенцією № 102 «Про мінімальні норми соціального забезпечення» [5]. Наприклад, згідно з нормами Конвенції № 118, умова проживання як необхідна вимога для набуття права на певні види допомог (допомога у зв'язку з вагітністю та пологами, допомога по безробіттю, допомога у разі трудового каліцтва та професійного захворювання) не застосовується. Тобто, відбувається зрівняння прав між громадянами країни та іноземцями. Щодо сімейної допомоги, які, в більшості випадків, є єдиним джерелом існування для сімей іммігрантів, Конвенція № 118 встановлює правило, згідно з яким громадяни будь-якої держави, яка ратифікує Конвенцію, мають таке саме право на цей вид допомоги, як і громадяни тієї країни, на території якої вони призначаються.

Принципи, закріплені у Конвенції МОП № 118 «Про рівноправність громадян країни та іноземців та осіб без громадянства в галузі соціального забезпечення» (1962 р.) про рівноправність у сфері соціального забезпечення, стосуються рівності не тільки при зверненні, а й збереженні наданих прав, а зазначений принцип збереження наданих прав підлягає застосуванню щодо всіх сфер соціального забезпечення, на які поширюється Конвенція МОП № 102 «Про мінімальні норми соціального забезпечення» 1952 р. Зазначене положення закріплено в преамбулі Конвенції № 157 «Про встановлення міжнародної системи збереження прав у галузі соціального забезпечення» 1982 р. [6]. Ухвалення цієї Конвенції стало результатом координаційної діяльності МОП, задля встановлення міжнародної системи збереження прав у сфері соціального забезпечення.

Положення, передбачені Конвенцією МОП № 48 «Про запровадження міжнародної системи співробітництва у збереженні прав мігрантів на пенсію по інвалідності, старості та на випадок втрати годувальника» 1935 р., [7] яку називають також Конвенцією про збереження за мігрантами пенсійних прав, отримали подальший розвиток у регламентації прав трудящих-мігрантів у Конвенції МОП № 66 «Про вербування, працевлаштування та умови праці трудящих-мігрантів» 1939 р., [8]. Рекомендації МОП №86 «Щодо працівників-мігрантів (переглянута в 1949 р.,) [9]. Рекомендації № 100 «Щодо захисту працівників-мігрантів у слаборозвинених країнах і територіях» 1955 р., [10] а також Конвенції МОП № 97 «Про трудящих-мігрантів 1949 р. [11].

Необхідність збереження наданих прав у сфері соціального забезпечення зазначено також у Конвенції МОП №71 «Про пенсії моряків» 1946 р., [12]. Конвенції №70 «Про соціальне забезпечення моряків» (1946 р.) в ред. від 23.02.2006 р. [13].

Наступний етап розвитку міжнародної системи збереження прав у сфері соціального забезпечення пов'язаний з ухваленням, уже згаданої нами, Конвенції МОП № 157 «Про запровадження міжнародної системи співробітництва у збереженні прав мігрантів на пенсію по інвалідності, старості та на випадок втрати годувальника» та Рекомендації МОП № 167 «Щодо встановлення міжнародної системи збереження прав у галузі соціального забезпечення» 1983 р. [14]. Зазначена Рекомендація містить «Типові положення для укладання двосторонніх та багатосторонніх угод про соціальне забезпечення» (Додаток I) та «Типову угоду про координацію двосторонніх та багатосторонніх актів у галузі соціального забезпечення» (Додаток II). Положення Конвенції № 157, на відміну від переглянутої Конвенції № 48 1935 р., передбачають більш ширший перелік видів соціального забезпечення, що надаються у разі хвороби, трудового каліцтва чи професійного захворювання, материнства, інвалідності, старості, втрати годувальника, безробіття, необхідності отримання медичного обслуговування, а також надання сімейних допомог. Досить важливим є положення щодо заборони встановлення через міжнародні угоди менш сприятливих умов, які стосуються збереження прав у сфері соціального забезпечення, ніж передбачені Конвенцією. Держави-учасниці Конвенції під час укладання угод не мають права робити вилучення з її положень, що стосуються прав та обов'язків інших учасників Конвенції.

Зазначена Конвенція встановлює принцип неприпустимості підсумовування періодів, набутих одночасно на підставі законодавства двох і більше країн. Таким чином, захист набутих прав спрямована на усунення негативних наслідків, пов'язаних із застосуванням територіальних принципів при вирішенні колізійних норм, та поширюється на виплату пенсій чи допомоги відповідно до національного законодавства особам, які перебувають за межами території держави, в якій вони призначені.

Згідно з даними Міжнародної організації міграції, у 2020 р. у світі налічувалося близько 272 мільйонів міжнародних мігрантів у всьому світі, при цьому майже дві третини з них трудові мігранти. Внаслідок цієї причини проблема збереження набутих прав у міжнародній сфері соціального забезпечення при переміщенні працівників з однієї країни в іншу набуває особливої актуальності. Подальший розвиток міжнародної системи збереження прав у сфері соціального забезпечення сприяє реалізації права на свободу пересування та дозволить уникнути колізії правових норм. У національному законодавстві можуть бути частково врегульовані питання збереження набутих прав, однак вирішення більшості проблем, пов'язаних із збереженням набутих прав у сфері соціального забезпечення, неможливо без міжнародного співробітництва.

Поступове розширення світових систем соціального захисту не може бути здійснено без забезпечення гнучкої основи для їх управління, основою яких виступають конвенції та рекомендації МОП в зазначеній сфері. Слід відзначити важливий взаємозв'язок ратифікації та застосування цих норм з виконанням Порядку денного у сфері сталого розвитку на період до 2030 р., [15] зокрема, завдання, що стосується впровадження систем та заходів соціального захисту для всіх, включаючи встановлення мінімальних рівнів з метою забезпечити загальний рівень соціального захисту. Ратифікація конвенцій МОП із соціального забезпечення також має за мету дотримуватися міжнародно-визнаних мінімальних норм, які гарантують єдині соціальні стандарти для економік та суспільств в сучасних умовах.

На думку експертів МОП, загальний соціальний захист є ключовим елементом орієнтованої на людину програми формування майбутньої сфери праці. Щодо мінімальних рівнів соціального захисту основні соціальні гарантії повинні забезпечувати або запобігати, скороченню масштабів

бідності, незахищеності та соціальної ізоляції. Системи соціального захисту мають базуватися на сукупності принципів, що забезпечують загальний, комплексний та адекватний захист, які слугуватимуть орієнтиром для встановлення мінімальних рівнів соціального захисту. До таких принципів слід віднести: загальність, доступність та справедливість захисту, гендерна рівність, раціональність управління, портативність прав, прозорість. Зазначені принципи відповідають вимогам Рекомендації МОП № 202 «Про мінімальні норми соціального», 2012 р. [16]. щодо дотримання держав-членів МОП принципу адекватного характеру та прогнозованості соціально-забезпечувальних виплат.

Рекомендація МОП № 202 2012 р. сприяє досягненню загального характеру соціального захисту, з урахуванням національних умов її мінімальних рівнів як важливої складової системи соціального забезпечення. Ця Рекомендація визначає концепцію та стратегію зусиль щодо поширення заходів соціального захисту на все населення і служить державам-членам МОП орієнтиром у розробці та реалізації національної політики та стратегії у сфері соціального забезпечення. Вона підтверджує значимість Конвенції МОП № 102 яка є ключовим документом, спрямованим на послідовне формування загальних та комплексних систем соціального захисту та забезпечення належних рівнів такого захисту.

Висновки. Отже інститут міжнародного соціального забезпечення формується на основі комплексу взаємопов'язаних принципів, які відображають еволюцію, соціальної політики в глобальному вимірі. Ці принципи мають нормативно-правову природу та закріплені в міжнародних актах. Принципи міжнародного соціального забезпечення мають подвійний характер: вони одночасно виступають цільовими орієнтирами (визначають напрями політики) та нормативними вимогами (слугують основою для розробки законодавства та практики). Імплементация міжнародних принципів у національні системи соціального захисту сприяє підвищенню їх ефективності, соціальної справедливості та відповідності стандартам прав людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Статут Організації Об'єднаних Націй (з поправками). Статут Міжнародного Суду Організації Об'єднаних Націй від 26.06.1945 в ред. від 16.09.2005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010/conv/parast54-1#n572.
2. Теорія міжнародного права: навчально-методичний посібник / за ред. О.В. Бігняка. Херсон: Видавництво «Гельветика», 2020. – 224 с. С. 68.
3. Декларація соціального прогресу та розвитку: Декларація ООН прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 11.12. 1969 р. URL <https://ips.ligazakon.net/document/view/MU69001D>.
4. Про рівноправність громадян країни та іноземців і осіб без громадянства в галузі соціального забезпечення: Конвенція МОП №118 від 25.04.1964 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_017.
5. Про мінімальні норми соціального забезпечення; Конвенція МОП №102 від 28.06.1952 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/993_011.
6. Про встановлення міжнародної системи збереження прав у галузі соціального забезпечення: Конвенція МОП №157 від 21.06.1982 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_157.
7. Про запровадження міжнародної системи співробітництва у збереженні прав мігрантів на пенсію по інвалідності, старості та на випадок втрати годувальника: Конвенція МОП № 48 від 10.08.1938 в ред. від 21.06.1982. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_153#Text.
8. Про вербування, працевлаштування і умови праці трудящих – мігрантів: Конвенція МОП № 66 від 28.06.1939 р. URL: http://uraltradeunion.ru/acts/mezdunarod/verbovka_migrant.html.
9. Щодо працівників-мігрантів (переглянута в 1949 р.): Рекомендація МОП №86 від 01.07.1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_171#Text.
10. Щодо захисту працівників-мігрантів у слабозрозвинених країнах і територіях: Рекомендація МОП №100 від 22.06.1955 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_239#Text.
11. Про трудящих-мігрантів (переглянута в 1949 р.): Конвенція МОП № 97 від 01.07.1949 р. (в ред. від 24.06.1975 р.). URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_159.
12. Про пенсії моряків: Конвенція МОП №71 від 10.10.1962 р. URL: https://normlex.ilo.org/dyn/nrmlxen/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312216:NO.
13. Про соціальне забезпечення моряків: Конвенція МОП №70 від 28.06.1946 р. (в ред. від 23.02.2006 р.) URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/993_417.

14. Щодо встановлення міжнародної системи забезпечення прав у галузі соціального забезпечення: Рекомендація МОП №167 від 20.06.1983 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_277.
15. Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 25.09. 2015 р. URL: <https://greenworld.in.ua/index.php?id=1549045379>.
16. Про мінімальні норми соціального забезпечення: Рекомендація МОП № 202 від 30.05.2012 р. URL: https://normlex.ilo.org/dyn/nrmlx_en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0:NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:3065524:NO.

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.03.2026
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 23.04.2026
Дата публікації: 10.05.2026

© Андрій В., Вахонєва Т., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0